

РЕЦЕНЗИЯ

На трудовете на доц. Тодор Полименов, участник в конкурс за професор за нуждите на катедра Логика, етика и естетика при ФФ на СУ «Св. Климент Охридски», в професионално направление 2.3 философия /логика/, обявен в ДВ бр.44,29.05.2018г.

Изготвил рецензията: проф. Витан Стефанов

В обявения конкурс е подал документи само един участник – доц. д-р Тодор Полименов. Той участва в конкурса с публикувана монография *Истина и смисъл. Категории на логическият анализ на езика* и три публикувани студии - една в България, а другите две в Германия. И в трите студии се анализират различни аспекти от приносите на Фреге към обрата в логиката към логиката на езика.

Наред с тях Т. Полименов е представил впечатляващ списък с научни прояви – статии, преводи, участие в научни проекти, участие в научни конференции с доклади.

От 1994г. Т. Полименов, когато постъпва като студент по философия в СУ, неговото професионално и кариерно израстване протича в образователно и научно-изследователската институция на СУ. От 2000 г. е редовен докторант в катедра Логика, етика и естетика и съм негов научен ръководител. Моето ръководство се свеждаше да го поощрявам и в никакъв случай поучавам. Скоро разбрах, че на моменти и аз мога да бъда поучаващият се. Както беше и с останалите ми докторанти Ани Бешкова и Евгени Латинов. И все пак днес трябва да представя приносите на Тодор и да се произнеса за справката за приносите, които той самореферира, дали са действително направени. Аз съм в реалната ситуация да опиша как стоят нещата с приносите на Тодор към логическите изследвания, която той описва в своята книга *Истина и смисъл* – истинни ли са самоописаните от Тодор приноси като истини. Впрочем всеки един рецензент е в тази институционално-семантична ситуация, посочена експлицитно от Тарски, която Тодор също аналитично експлицира /обогатява/ в рецензирания труд. Положението на нещата е такова, че членовете на Научното жури санкционират, се произнасят, че условията за истинност за присъждане /даване/ на образователната и научнадлъжност, са изпълнени. Забележете, ние, членовете на Научно жури, казано на юридически език,

сме членове на съдебен състав. Това трябва да ни подсказва, че структурата на изводимост, която е предмета на логиката, в институционалните процедури е възпроизведена умозаключителна структура, структура на изводимост.

Ако трябва да бъде по-последователен относно описанието на нещата как стоят нещата с описание на нещата в книгата на Тодор, тоест с условията за истинност, то институционализираната структура на процедурата по защитата е една илюстрация на това, което се казва в *Истина и смисъл*. Едно институционализирано решение /изречение или комплекси от изречения/ съдържа двата компонента, правещи извода истинен – истинността на изреченията-основания и формалната структура в която участват. Казано по друг начин – както съдебното жури оистинява представените описания /описващите изречения/ на нещата такива, каквито са, по същия начин езика на логиката санкционира, оистинява описанието на нещата.

Описание на нещата, как стоят описанията на нещата в *Истина и смисъл*, които описват, как стоят нещата в логическия език, които описва от своя страна как стоят нещата, когато описваме нещата в естествения език. Логическият език прави това, което прави естественият език – да репрезентира. Докато естественият език репрезентира положенията на нещата в действителността, то логическият език репрезентира положенията на нещата в естественият език. По този начин езикът се развива.

Тук има един фундаментален въпрос – езика ли е средство, което обслужва речевите актове /дейност/, или човек с речевите си актове обслужва езика. Ние сътворяваме ли реалност чрез езика, или в езика. Или, обратното – езикът е самодостатъчен и автономен /система/, която чрез нашите речеви актове се самовъзпроизвежда /самоизгражда/.

Когато Тодор Полименов ни казва, че ще изследва в систематичен анализ езика на съвременната формална логика, вече ни се казва, че предметът на логиката е в някои езикови феномени. По-нататък в изложението ни показва, защо онова, което изглежда предпоставено – езикът, всъщност ще бъде разкрито, а именно структурите на изводимост, съдържащи речевите и ментални действия. Дори понятията за истина и смисъл, които са в заглавието на книгата, не са предпоставени, а се разкриват в стъпковидно. Става въпрос за следван метод на изследване, който почти във всяка глава и параграф се отбелязва. Изследваните феномени на изводимостта биват представени, доколкото се самопредставят. Те «говорят» за себе си, а не той за тях.

Така да се каже, колкото повече Тодор изчезва в текста, толкова текстът е по-ясен и увличащ читателя .

Четящият обаче може да се подхлъзне и да каже – ами то, какво ново се казва, след като всичко е ясно, че е така и не би могло да бъде не така. Истината като че ли не е в мисълта, нито в езика, а в една отвъдна самодостатъчна реалност и едва ли не, логиката като теория е просто излишна, се самоизхвърля от необходимостта да изследва езика. Защото онова, което е, е дадено, дали го познаваш, или не, то винаги е това, което е било, е и ще бъде. И точно това е капанът. Обратът към езика е едно опровержение на подобен извод. Ако естественият език репрезентира нещата, то в езика на логиката се репрезентира феномени от естествения език, които собствено правят възможно репрезентирането на определени феномени от нещата в действителността, правещи възможен неемпиричният преход от едни изказвания към други изказвания.

Налагащият се извод е - *истината се про-яснява, от-крива, представя..., доколкото се само-прояснява, само-открива, само-представя. Тя не се изговаря, а самоизговаря. Тя не се открива в езика, а само-открива чрез езика.*

Тодор казва, че «Общият принос на монографията е, че представя един систематичен анализ на езика на съвременната формална логика». Става въпрос обаче за систематично представяне едновременно като структура и като история на тази структура. Обратът към езика е представен като исторически подготвен неизбежен /логически/ обрат.

Любопитното е, че в своето индивидуално творческо развитие като логик Тодор Полименов извървява повторно историческия път, което е видно от неговите публикации и участие в научни прояви. Така да се каже, чрез анализиране на отделни сегменти от историческата динамика в осмисляне структурата на предмета на логиката, постепенно се изгражда един системен образ. Не от суетност от време на време читателят се препраща към други негови публикации, които са една от тухличките /щрихи/ в неговата цялостна картина. Така да се каже, онова, което е разгърнато като системна теория е извървяно стъпка по стъпка. Ала, свойството на цялото /структурата/ е представено и като свойство на пътя /изграждането/. В този смисъл ни се представя едно възпроизвеждане на пътя към обрат към езика и в същото време същността на езиковия обрат.

Още с представяне на името *логика* с разграничението между нейния предмет и теорията за него, онова за което се говори и каквото се говори за което се говори, каквото неразграничение имаме при имената сред редица други науки – физика,

история и под, Тодор ни казва, че има един сериозен проблем от смесване на реалности и той има методологическия ключ – да разграничава онова, което се смесва – все едно дали става за разграничение /отделяне, диференциране/ между синтактически и семантични условия, смесване на значения между сингуларни и универсалния имена, субект и предикат, истина и смисъл, граматичен и логически субект и под.

По-внимателният читател на първите две-три глави вече знае, че в следващата глава ще се запознае отново с неправомерно някакво смесване.

Истина и смисъл не е обаче логическа теория за валидните заключения, нито философия на логика, а философска логика - философия на формалната логика, «изяснявайки нейните категориални дистинкции». В статус на метаизследване тя е била възможна, казва Тодор Полимеов, едва с Фреге, Ръсел и Витгенщайс с фиксираните дистинкции между истина и смисъл – смисъла на онова, което казваме, и истината на онова, което казваме. Философската логика е метаизследване, изследване на феномените, изграждащи категориалните структури на логическия език. В този смисъл е била възможна едва с обратна към езика като необходимо условие. Философската логика като философия на модерната логика е опит за облагородяване на логическия език, при какви условия той би бил по ефективен, като за целта отделя /изгражда/ собствен, надстроен/ език. С изясняване основните понятия в логиката, ще се изследва /изяснява/ значението на категориите на логическия метазезик и с това прояснява изводимостта. Проясняване на изводимостта е възможно с реализирани мета /реплика/ стъпки на изводимост.

Ако си послужи с една метафора имаме случая – например когато житното зърно със своя генетичен информационен код, превръщайки се в стъбло и изграждайки чрез стъблото условията да се превърне не в едно единствено друго зърно, а в клас /множество от зърна/, така зърното със своята история /път/ на растеж възпроизвежда своята история на поява, но и я продължава като условие със своя плод. И то по ефективен начин с класа от зърна.

Когато Тодор ни представя смяната на парадигмите – онтологическа /с елементи на логическото – термини, пропозиции и силогизми/, психологическо-епистологическа /с терминит понятие, съждение и умозаключение/, към езикова /термините са изречения, имена, предикати, квантори и се пита за техните значения/ представени съответно от Платон и Аристотел, Декарт и Кант, Фреге, Ръсел и Витгенщайн, може да се зададе въпросът – възможно ли е било друга последователност, друго историческо пренареджане между тях. Има ли логика /предопределеност/ в тази подредба. Откъдето

не дотам наивния въпрос – езиковата парадима е последната възможна такава. Промяната в парадигмата /релацията към обекта/ променя ли обекта или просто имаме един друг обект. А може би имаме един пре-сътворяван обект. Казано по друг начин – проясняваме ли света с пресъздаване на пътя на изграждане на логиката, което е някакъв вид логическа археология, не като се върви по същия /извървяния/ път, а като се пре-изгражда. И с това да имаме нов път. По същество не се ли реализира нова /следваща/ стъпка в отделяне на формата /нови форми/ от съдържанието, чийто начало положи Аристотел.

Ще отбележа един *геометричен езиков привкус* в описание на логическия език. На няколко места в текста се използват термини от езика на геометрията – като логическо пространство, трансцендиране на времето и пространството, геометрично представяне на релации, геометрично представяне актовете на идентифиране на обекти... Впрочем когато и Витгенщайн говори за езика като дейност от ходове /стъпки/ отново става въпрос за дейност в някакъв вид пространство. Геометризиране на релацията между истина и смисъл имаме и когато се обръща векторната насоченост между тях, която е разгледана от Тодор и с което се описва всъщност геометричната фигура на кръга.

Ако трябва да бъдем по-обстоятелствени, въпросът за пространството и времето се появява обаче още с изводимостта при модус поненс – в логическото пространство, бидейки извън времето и пространство, защото сме във всяко време и пространство, логическият извод спестява в действителност реално време и пространство за непосредствено наблюдение и сетивно идентифициране на положението на нещата, каквито те са в заключението. С което ни се казва, че изводимостта и рационалността в дейността са един и същ феномен в различен контекст.

Ако обобщим – обратът към езика няма ли да ни отведе представянето на изчислението, което често ни навява математическото сродство между логика и математика, всъщност към един още по-формализиран език, какъвто е този на чистите геометрични форми, тоест към една логическа геометрия. Дали темата за възможните светове не е вече реалната стъпка в тази посока.

Обратът към езика е обрат от понятието /в парадигмата на онтологическото/ или съждението /в епистемната парадигма/ като изходни градивни единици изграждащи предмета на логическото към *изречението* като такава атомарна единица. И то както спрямо вътрешната си структура, в смисъл че значението на отделните думи е в приноса им към израза на мисълта в изречението. Едва изречението може да бъде

истинно или неистинно. А видовете изречение се представят вече като инструментариум за изразяване на мисли и описание на положението на нещата. Така от критика на разума и възможностите на познанието проблемът се трансформира в критика на езика и границите на езика като граници на света. В методологически план преходът е и от синтез към анализ, чийто възможности се демонстрират в категориите на анализа. Тъкмо те изграждат обектите на предмета на философската логика. Философската логика не е теория за схеми на изчисление, а дейност по изследване условията, правещи го възможно. И както често става в познанието, проблемите при отговора на въпрос – в случая с отговори на философски въпроси, се решава чрез разкриване смисъла на въпроса като безсмислен.

Смисълът на анализа не е в откриване на нови истини, като резултат нямаме ново знание, а в проясняване на придобитото знание. Отграничаването му от грешки, заблуди. Така да се каже, имаме едно незнанийно знание. Нещо повече незнанийни познавателни умения, които имат своето присъствие в езиковата практика и задачата е те да преминат в знанийни /осъзнати, разбрани/. Така от философска гледна точка темата за смисъла предхожда темата за истината, казва Полименов. Езика от средство /инструмент/ на мисленето, всъщност е неговото условие, каквато е и тезата на Витгенщайн. Езика не просто дава израз на потенциала на мисленето, а го облагородява. Така езикът на логиката изяснява логиката на езика. А логиката на езика изяснява логиката на мисленето. Това че границите на света са в границите на езика Витгенщайн ни казва, че границите на познавателната дейност не могат да бъдат отвъд границите на възможностите на езика. С прехода от критика на разума към критика на езика, задачата с проясняване на условията на неговата употреба е да се *преместват границите на езика. Откъдето границите на езика като граници на света, не означава, че границите на езика са крайни.* Генералният извод, който прави Тоддор Полименов, е че философската логика е една нова стъпка към разширяване границите на езика и неговата книга има основателна претенция да е малък принос към разкриване потенциала на езика да премества собствената си граница. Чрез езика човек се приобщава /принася/ в света, доколкото светът е приобщаван /принасян/ към човека. Темата за истината не е достатъчно условие за преместване на тази граница. «Не изреченията са сами по-себе си онова, което е истинно или неистинно. *Такъв е по-скоро техният смисъл*» стр.184. *Истината за смисъла е в смисъла на истината или смисълът на истината е в разкриване истината за смисъла. Истината е необходимо, а смисълът е достатъчното основание в комуникативният акт. Човек да е на*

висотата на смисъла е по-важно от това да е на висотата на истината. Разсъжденията върху истината не ги превръщат автоматично в истинни. Както и заниманията с философия не правят занимаващият се философ, логикът - логично мислящ, етикът - морален, естетът - красив, богословът – богославящ , политологът - политик...

Тодор Полименов безспорно е фрегеянец, какъвто трябва да бъде всеки логик след него. Той е фрегеянец и когато с яснотата на израза придава лекота и разбираемост на мисълта, с което спазва съвета на Фреге за изящност чрез яснота.

И все пак обратът към езика изчерпва ли заниманията с логика. Освен това логиките след Фреге, били ли са фрегеянци. Безспорно има общо в техните занимания преди и след Фреге и Т. Полименов маркира общото. А както казва Райхенбах, ако Аристотел се беше родил в средата на китайския език без субектно-предикатна структуриране би станал баща на логиката. И все пак темата преди и след Фреге като тип проблем, разбира се, не е прецедент. Въпросът е какво се променя след смяна на парадигмата – познаваният свят или познавателната картина на света или настъпва промяна и в двата свята. Истината доколко е с перформативна векторна насоченост.

Тъй като обявеният конкурс е за научно-образователна длъжност професор, ще отбележа, че представеният труд всъщност е и един *учебник* – едно не тъй срещано единство между изследване и систематизация на историческите изследвания върху логиката. Обобщените встъпления към отделните параграфи и съответно обобщения в техния край прави текста прегледно-отчетлив и смислово разбираем, защо и как да се направи преход към темата в следващият параграф. Представяне историята на логическите идеи и тяхното функционално място в един интегриран цялостен образ, разбира се, е било възможно именно като представяне тематиката на философска логика. В този смисъл книгата е полезна не само за студентите, но и за всеки проявяващ интерес към логическото. След запознаване с текста няма нужда да се пита, какво е имал предвид автора. Става въпрос за вид книга, която след като се запознаеш с нея, няма нужда да се запознаваш с някои други книги, а по-скоро да се препрочете. Тя може да бъде нещо като наръчник от разработени теми.

Достойнство на изследването е позоваването на български автори, които работят по тези теми. Мисля обаче, където става въпрос за *реляционно свойство*, е било редно да се посочат Д.Спасов и Н.Мерджанов, имащи становища по тази тема.

Съвсем не става въпрос обаче, че така представената систематична-историческа картина на логиката е изчерпателна или изчерпана. Самият автор, разбира се, никъде не

дава повод да се мисли така. Например с описанието на езиковата парадигма като *обрат към езика*, всъщност темата е *езика*. Термина *обрат* липсва в езика на философската логика. А *обрат* е вид логическа операция свързана с *отрицанието* например, каквото и то е вид логическа операция. Струвами се, че преустройството на кораба в открито море чрез *обрата се сменя двигателя, макар лопатките да остават*. Също така често се използва думата *идея*, когато се представя, *какво е имал предвид* Фреге. *Идея* обаче липсва в речника на философската логика. Тодор много внимателно се е пазил от използването на истина от думи, които могат да отведат към *субекта* или процесуална идея в страх от психологизъм. Приема се, че езика е действие, дори дейност в абсолютно десубективизиран контекст. Ала как биха стояли нещата с изречения от вида «Аз съм истината и пътят» /Христос/.

А когато например ни представя идентифициране на точка в множеството точки в геометричната фигура на правоъгълник като множество от начини на идентифициране, въпросът е дали всички те са еднакво рационални. Ако избираме, въз основа на какъв критерий ще избираме. Отново на истина стигаме до смисъла, но той като че ли, в този контекст, остава с предполагаемо присъствие. А изводимостта е интересна не само откъм дискретната цялост основания - извод, не само и откъм възможното място на извода в една следваща верига от умозаключаване, но и откъм заемано място в една дейностна дейност.

. Не знам, кое ще е водещото значение от производните на глагола *мисля* ще се провокира у читателя – да *пре-мисля*, *у-мисля*, *об-мисля*, *раз-мисля* и под., но убеден съм, след прочита на книгата, мнозина ще имат вътрешен разговор със себе си.

Приложената справка за приносите реално описва аналитично-синтезният подход на автора. Но, струвами се, че е прекалено обобщаваща и от вниманието на четящият не биха се открили ред важни особености на изложението, част от които отбелязах. При все това представеният *обрат към езика* е представен в пълнота. Въпросът не е какво може мисленето /Кант/, а какви са възможностите на езика. В този акт на прехвърляне на познавателна отговорност от мисленето към езика, освобождава мисленето чрез смисъла да изпълнява контролни функции. На Философската логика е възложена тази задача.

Относно процедурата по провеждане на конкурса не съм установил нарушения или пропуски.

В обобщение – Тодор Полименов е изграден изследовател. Той би бил чест за всеки уважаващ се Университет. .

В заключение:

Като имам предвид изложеното дотук, имам основанието убедено да гласувам и да препоръчам на останалите членове на Научното жури да гласуват доц. д-р Тодор Полименов да заеме научно-образователната длъжност професор по логика в Катедра Логика, етика и естетика на ФФ при СУ «С Кл. Охридски» в професионално направление 2.3 философия /логика/.

06.11.2011г.

проф. Витан Стефанов.....